

Nous avons l'honneur de vous remercier de l'intérêt constant que vous voulez bien porter à notre établissement.

Daignez agréer, messieurs, l'expression sincère de notre gratitude.

Le Secrétaire,
(*get.* :) Denet.

Le Président,
(*get.* :) Roels

IDENTIFICATIE VAN PORTRETTE OP EEN SCHILDERIJ IN DE POTTERIEKERK TE BRUGGE

In de kerk van Onze-Lieve-Vrouw ter Potterie te Brugge hangt, aan de noordelijke zijmuur van het koor, een schilderij dat drie knielende personages en een Jezus-monogram voorstelt (paneel, 114,5 cm. hoog bij 81,5 cm. breed, binnen de lijst gemeten).

Op het voorplan knielen, driekwartprofiel naar de toeschouwer en tegelijk naar elkander toegekeerd, twee bejaarde burgers: links een man en rechts een vrouw. Zij kijken voor zich uit, voegen de handen in biddende houding samen en steunen op ternauwernood zichtbare knielbankjes. Rechts, achter de oude vrouw, knielt in dezelfde houding en slechts halfslijfs zichtbaar een jongere dame. Midden de voorste figuren loopt een tichelvloer in uitgerokken perspectief naar omhoog. De bovenhelft van het schilderij is nagenoeg geheel gevuld met een in wolken gehuld Jezus-monogram, dat met goudkleurige gotische minuskels op een lichtende achtergrond verschijnt. Een horizontaal afkortingsstreepje kruist de opgaande schacht van de middenletter. In de vrijgebleven ruimte tussen de hoofdpersonages komen twee monogrammen voor: het ene, naast de man, is samengesteld uit de majuskels P en S; het andere, naast de vrouw, uit de majuskels G en S plus de naast elkaar geplaatste cijfers 7 en 2. Links van het hoofd van de man staat het inschrift: „1616 AETATIS SUA 77”. Boven het hoofd

van de jonge vrouw werd een klein rood kruisje geschilderd (1).

Deze figuren zijn blijkens de bij de personages geplaatste monogrammen ongetwijfeld portretten. Dank zij het monogram naast de mannenfiguur kunnen deze portretten geïdentificeerd worden. Dit monogram stemt inderdaad volkomen overeen met het teken, dat veelvuldig in de handboeken van Pieter Pieters voorkomt en er telkens middenin zijn handtekening figureert (2). Die identificatie wordt ten andere bevestigd door het monogram naast de vrouwenfiguur. De letters G en S zijn immers de initialen van Gertrude Swinnens, vrouw van Pieter Pieters (3). Het rode kruisje boven het hoofd van de jonge vrouw laat ten slotte geen de minste twijfel over; de echtgenoten Pieters-Swinnens hadden een enige dochter, Anna, gehuwd met Baptsit Bakerode, die reeds overleden was toen het schilderij tot stand kwam (4).

Het is duidelijk dat zo de bejaarde lieden naar het leven zijn afgebeeld, dit voor de dochter niet het geval is.

Uit het inschrift: „1616 AETATIS SUAE 77” blijkt

(1) Vgl. A. MAERTENS, *Onze Lieve Vrouw van de Potterie* (Brugge, 1937), blz. 161. — Wij danken de heer M. De Duytsche, beambte bij de Gemeentelijke Commissie van de Openbare Onderstand te Brugge, voor zijn aanwijzingen en zijn dienstvaardige hulp.

(2) De handboeken van Pieter Pieters maken deel uit van het archieffonds van het voormalige Sint-Nikolaasgasthuis te Brugge op het archiefdepot van de Gemeentelijke Commissie van de Openbare Onderstand te Brugge. Deze handboeken zijn ten getale van drie: I. over de jaren 1597-1613 (B, register n° 10); II. over de jaren 1612-1622 (D, register n° 110); III. aangelegd in 1619 (B, register n° 11).

(3) Zie: Huwelijkscontract van Pieter Pieters en Gertrude Swinnens gepasserd voor schepenen van Brugge op 15 janurai 1571 (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl., carton D, 167 a., origineel, op perkament). Dubbel van dit stuk idem, carton D, 167.

(4) Zie de akte van fundatie door Pieter Pieters en Gertrude Swinnens ten voordele van het St.-Nikolaasgashuis d.d. 5 december 1607. Deze akte komt voor in een vidimus, door schepenen van Brugge afgeleverd op 17 juli 1615 (Arch. G.C.O.O., carton D, 179). Ze staat ook afgeschreven vooraan in het memorandum betreffende deze fundatie (1624-1717) (Idem, D. reg. III.).

dat Pieter Pieters in 1539 geboren werd, en dit zeer waarschijnlijk te Brugge, waar zijn vader, Gillis, als kleermaker woonachtig was (5). Op 15 janurai 1571 trad Pieter met Gertrude Swinnens, dochter van Willem, in het huwelijk (6). Daar het getal 72 bij haar monogram op het schilderij ongetwijfeld haar leeftijd aangeeft, moet zij in 1544 geboren zijn, vermoedelijk eveneens te Brugge (7).

Anna Pieters was naar alle waarschijnlijkheid reeds overleden toen haar ouders een fundatie in het Sint-Nikolaasgasthuis, uiterlijk bij de aanvang van 1599, hebben gesticht (8). Zij zou dus ten hoogste achten-twintig jaar oud geworden zijn.

Pieter Pieters stond als „mercenier” bekend (9). Hij schijnt goede zaken te hebben gedaan, want hij vergaderde gaandeweg een aardig bedrag, dat grotendeels in renten omgezet werd (10). Hij was bovendien eigenaar van een huis in de Grauwwerkersstraat (11). Uit een testamentaire beschikking, welke hij en zijn vrouw op 25 augustus 1617 ondertekenden, blijkt dat zij hun bezittingen als de vrucht van hun gezamenlijke arbeid beschouwden en op dat ogenblik voor gegoede burgers mochten doorgaan (12).

(5) Zie: Huwelijkscontract van P.P. en G.S., aangehaald in noot 3 hierboven.

(6) Zie: Idem.

(7) Aangaande P.P. en G.S. verstrekken de kerkelijke doop-, huwelijks- en overlijdensregisters van Brugge, op het Stadhuis van Brugge bewaard, geen gegevens.

(8) Zie o.m. de in noot 4 hierboven aangehaalde akte.

(9) P.P. wordt in meerdere archiefteksten als „mercenier” betiteld. Vgl. bv. de bronnen opgegeven in de noten 3 en 4 hierboven.

(10) De handboeken van P.P., aangehaald in noot 3 hierboven, leveren een goed overzicht van de evolutie van het fortuin van de echtgenoten Pieters.

(11) Zij waren van dit huis eigenaars geworden bij akte van 15 oktober 1577, gepasseerd voor schepenen van Brugge (Vgl. Brugge, Stadsarchief, Klerken van de vierschaar, nr. 686, fol. 62 v.-64).

(12) Vgl. Testamentaire beschikking (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl., carton D, 167).

In de loop van hun later leven, vermodelijk na en wellicht ten gevolge van het overlijden van hun dochter, legden zij een grote liefdadige activiteit aan de dag. Het Sint-Nikolaasgasthuis te Brugge, dat aan arme reizende kooplieden onderkomen verschafte en waar het ambacht van de merceniers zijn kerkelijke diensten liet verrichten alsook zijn vergaderkamer had, genoot hun voorkeur (13). De enige feitelijke informatie omtrent de begindatum van hun stichting ligt vervat in de volgende zinsnede daterend van 3 januari 1599 in het memorandum van het hospies: „Pieter Pieters ende Gertrude Swinnens, zyn huusvrouw, fondateurs van de nieuwe fondatie van de drie mannekens...” (14). Die fundatie was de tegenhanger van deze welke door Nikolaas Pagant, veertiende eeuwse stichter van het Sint-Nikolaashospies, ten behoeve van drie oude vrouwen in genoemde instelling was gedaan (15). Voor de echtelingen Pieters betekende die stichting het begin van de stapsgewijze wegschenking van nagenoeg hun gehele bezit, onder het gewone voorbehoud van vruchtgebruik. Tot viermaal toe werd tussen 1607 en 1615 hun stichting vermeerderd (16). Deze aanvulligen hiel-

(13) Vgl. J. GAILLIARD, *De ambachten en neeringen van Brugge* (Brugge, 1854), blz. 188; A. DUCLOS, *Bruges, histoire et souvenirs* (Brugge, 1910), blz. 303, 494.

(14) Zie: Memorandum van het Sint-Nikolaasgasthuis (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl., D. reg. 109, fol. 20).

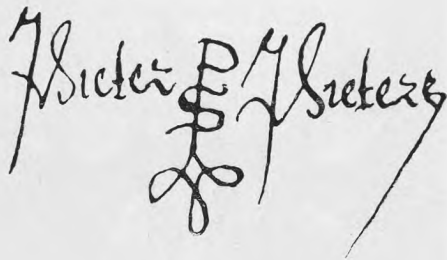
(15) „Eene nieuwe fondatie van drie provenen tot onderhoude van drie aerne verweecte mannekens (gedaan door P.P. en G.S. vóór 3 janurai 1599 (vgl. noot 14 hierboven), waarvoor beide stichters op verschillende data schenkingen hebben gedaan) nevens de aerne verweecte vraucons die nu woonen ende in deele onderhouden zijn binnen den godtshuuse van Sint Nicolaes. Welcke verweecte vraucons de vrienden van wijlen Nicolaes Pagant, fondateur van denselven godtshuuse aldaer houden staende indt Mostaertstraetken der voorseyde stede” (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl., D, reg. III: Memorandum van de fundatie van P.P. en G.S. (1624-1717), fol. I).

(16) Zie: vidimus van vier akten, op 17 juli 1615 door schepenen van Brugge afgeleverd, betreffende de fundatie van P.P. en G.S. in het Sint-Nikolaasgasthuis: (Arch. G.C.O.O., carton D, 179) I. d.d. 5 december 1607; II. d.d. 18 juni 1611; III. d.d. 9 september 1614; IV. d.d. 20 januari 1615.

copyright A.C.L., Brussel

Groepsportret van de familie Pieters-Swinnens
in de kerk van O.L.Vrouw ter Potterie, Brugge.

A handwritten signature in a cursive script, reading "Pieter Pieters". The signature is written in black ink on a light-colored background. The letters are connected and fluid, with a prominent loop at the end of the second "Pieters".

Handtekening van Pieter Pieters
volgens zijn handboekjes

den schijnbaar gelijke tred met de aangroei van hun bezit.

Aanvankelijk zagen sommige van hun verre erfgenamen deze vrijgevigheid met lede ogen aan en poogden zich er tegen te verzetten. Om alle moeilijkheden te voorkomen, gaven de voogden van het Sint-Nikolaasgasthuis op 23 september 1604 aan de schenkers een beloftebrief waarbij zij de langstlevende van de beide echtgenoten de verzekering gaven het vruchtgebruik van de vervallen helft te vrijwaren en afstand deden van de erfrechten welke de instelling ingevolge het stichtingscontract op deze helft had verkregen (17).

Het bestuur van het gasthuis, van zijn kant, betoonde zijn erkentelijkheid tegenover de milde schenkers door geredelijk in te gaan op meerdere rekwesten welke deze ten voordele van sommige personen indienden (18).

Behalve die stichting beoefenden de echtgenoten Pieters nog een andere vorm van naastenliefde. Zij namen een weesmeisje op, waarvan de moeder „ten innemene van de voors. stede van Calis vermoort es gheweest”. Bedoeld wordt waarschijnlijk de verovering van Calais door de Spanjaarden in 1595. Zij plaatsten het kind, Pieryncken van Calis geheten, in de Sint-Elizabethschool en namen het daarna bij zich in dienst. Evenals zij voor hun schoonzoon deden, troffen zij voor het meisje de nodige schikkingen om het bij eventuele noodwendigheid de steun van het Sint-Nikolaasgasthuis te verzekeren (19).

(17) Zie de beloftebrief door de voogden van het Sint-Nikolaasgasthuis op 23 september 1604 aan P.P. en G.S. afgeleverd (Idem, carton D, 176).

(18) Zie: Memorandum van het Sint-Nikolaasgasthuis (1585-1718), (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl., D. reg. 109) : a) op fol. 20, ten voordele van Pieryncken van Calis, weesmeisje opgenomen door P.P. en G.S.; b) op fol. 21 v., ten voordele van Rooseken van Houte, behoeftige weduwe. Voor de tussenkomst ten voordele van hun schoonzoon, Baptist Bakerode, zie het vidimus in noten 4 en 16 vermeld.

(19) Zie vorige noot alsook het memorandum betreffende de

Uit een schenkingsakte van 17 juli 1615 blijkt dat het op leeftijd gekomen echtpaar Pieters ten slotte zijn intrek in het Sint-Nikolaasgasthuis genomen heeft (20).

Het daaropvolgende jaar lieten zij hun familieportret naar recht middeleeuwse opvattingen vervaardigen, dit wil zeggen: als de bestendiging van hun vroomheid evengoed als de vereeuwiging van hun uiterlijk. Evenals zij bij hun stichtingen, naar de teksten ten overvloed bewijzen, door hun streven naar eigen zaligmaking aangedreven werden, zo lieten zij ook dit halfslachtige devotiedoek in functie van hun zielsheiliging verwezenlijken (21).

Op grond van aanwijzingen in zijn handboekjes vervat, moet Pieter Pieters omstreeks 1619 overleden zijn. De juiste datum van zijn afsterven is echter moeilijk te bepalen. Op 6 februari 1618 vervangt de handtekening van zijn vrouw, onder de vorm van een kruisje, voor het eerst haar mans signatuur onder een kwijtschrift. Dat is herhaalde malen het geval in ditzelfde jaar. Doch zowel in 1618 als in 1619 komt de handtekening van Pieter in hetzelfde registertje nog verschillende keren voor, het laatst op 20 februari 1619. Bovendien blijkt hij uit de aanleg van zijn laatste handboekje op 1 augustus 1619 nog steeds in leven te zijn (22).

Op 4 juli 1620 zien wij de weduwe Pieters een schenking doen ten voordele van de vroegere stichting (23). Nog op 1 september 1628 doet zij een geldbelegging, zodat wij met zekerheid weten dat zij haar man minstens negen jaar overleefd heeft (24).

fundatie van P.P. en G.S. in het Sint-Nikolaasgasthuis (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl. D. reg. III, fol. 4).

(20) Zie het memorandum betreffende de fundatie van P.P. en G.S. in het Sint-Nikolaasgasthuis (Arch. G.C. O.O., fonds S. Nikl., D. reg. 111, fol. 9).

(21) Zie o.m. de schenkingsakten vermeld in noot 16 hierboven.

(22) Zie: Handboekje van P.P. en G.S. (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl., D. reg. 110, fol. 12, 36 v.; Handboekje van P.P. (Arch. Idem, B, reg. n° 11, fol. 1).

(23) (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl., carton D, nr. 183).

(24) (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl., carton D, nr 190).

Mochten wij reeds alleen naar de stijl van het werk te oordelen vermoeden dat het doek uit de Brugse school afkomstig is, nu wordt dit vermoeden, dank zij de kennis van de opdrachtgevers ervan versterkt. Lijkt het inderdaad niet aannemelijk dat de bejaarde bestellers hun voorkeur zullen gegeven hebben aan een Brugse schilder en dan liefst aan iemand van hun leeftijd? Overigens wijzen trant en techniek van het schilderij in dezelfde richting. Dienvolgens menen wij dat de schilder van de familiegroep uit de Potterie een man op leeftijd was, die, wars van alle vernieuwende invloeden, de traditie van de zestiende eeuwse Brugse portretschilders tot in de vroege zeventiende eeuw voortzette.

Tot zover voor de persoonlijkheid van de auteur van onderhavig schilderij. Zouden wij hem nu ook een naam kunnen toewijzen?

Wij konden niet uitmaken of er tussen één of ander schilder van de naam Pieters en onze opdrachtgever, Pieter Pieters, familieverwantschap bestaat. Overigens weze opgemerkt dat, onder deze schilders geen enkele wordt aangetroffen waarvan de levensdata in overeenstemming kunnen gebracht worden met de datum van vervaardiging van ons schilderstuk (25).

Een ernstiger aanwijzing ligt ons inziens in het feit dat onder Pieters' en Gertrude's schuldenaars de schilder Remi Stalpaert voorkomt. In 1612 neemt deze man een hypotheek op zijn eigendom (26). Jaarlijks komt hij daarvoor bij Pieter Pieters zijn schuld vereffenen (27). Misschien mag men onderstellen dat juist deze regelmatige bezoeker van ons echtpaar en enige schilder onder hun schuldenaars, hiervoor het eerst in aanmerking komt. Na zijn vakbekwaamheid te Brugge opgedaan

(25) Vgl. C. VANDEN HAUTE, *La corporation des peintres de Bruges* (Kortrijk - Brugge, z.j.).

(26) Vgl. Brugge, Stadsarchief, Klerken van de vierschaar, n° 860, fol. 46-47.

(27) Handboekje van P.P. en G.S. (Arch. G.C.O.O. Fonds S.-Nikl., D. reg. 110, fol. 16-17 v.).

te hebben, werd Remi Stalpaert er in 1572 vrijmeester-schilder en overleed er omstreeks 1622, zes jaar nadat het schildersmilieu tot stand gekomen was. Jammer genoeg is tot nu toe geen enkel gewrocht met zekerheid aan deze schilder toe te schrijven zodat stijlkenmerken tot de identificatie van de auteur niet kunnen bijdragen (28).

O. DE SLOOVERE

(28) R.A. PARMENTIER, *Bronnen voor de geschiedenis van het Brugsche schildersmilieu in de XVIe eeuw.* — XXIX *Remi Stalpaert* — *Belgisch tijdschrift voor oudheidkunde en kunstgeschiedenis*, dl XIV (1944), blz. 29-32.